

І.П.Устименко,

учитель історії Новоукраїнського навчально-виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІ ступенів»
Чорнобаївської селищної ради Черкаської області

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ, ОКРЕСЛЕНЕ ВІЙНОЮ

Анотація. У статті охарактеризовано сутність сучасного процесу патріотичного виховання у контексті війни рашистів проти України, національної спрямованості та демократизації освіти в Україні; акцентовано увагу на тому, що сьогодні, яке на жаль окреслене війною, вивели на якісно новий рівень уявлення про патріотичне виховання як педагогічну категорію.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, процес патріотичного виховання, патріотичне виховання як система.

Постановка проблеми. У період становлення української державності, коли Україна ціною життя Героїв, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, проблема патріотичного виховання особистості набуває особливої значущості. Це обумовлено тим, що патріотизм є ціннісною основою будь-якого суспільства і виступає не лише чинником інтеграції нашої нації, а й істотним мотивом саморозвитку і розкриття всіх потенційних можливостей кожної людини у духовній, економічній і соціально-політичній сферах.

Визнаючи необхідність розробки суттєво нової моделі освіти ХХІ століття, яка б відповідала на виклики сьогодення, у документах всесвітньої організації ЮНЕСКО основними напрямками реформування освітніх систем визначені такі: глобалізація суспільних процесів, гуманізація і демократизація освіти; її орієнтація на безперервний розвиток особистості, а також формування її національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати. За таких умов пріоритетним завданням сучасного навчально-виховного процесу є виховання патріотизму учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вимоги до виховання патріотизму зростаючої особистості знайшли відображення у Законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки. Концепції НУШ та ін.

Теоретичні аспекти виховання патріотизму як однієї із пріоритетних якостей особистості висвітлені у працях видатних просвітителів і педагогів Г. Ващенко, А. Волошина, О. Духновича, М. Костомарова, П. Куліша, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги, які велику увагу приділяли проблемі виховання любові до своєї землі, рідної мови, формування національної свідомості та самосвідомості особистості, поваги до історичного минулого.

Значна увага вихованню патріотизму дітей та молоді приділяється у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, розробляються теоретико-методологічні засади та методика виховання цього феномену в умовах модернізаційних суспільних змін (І. Бех, К. Журба, В. Киричук, К. Чорна), висвітлюється

сучасний зміст патріотичного виховання (Г. Агапова, Д. Арабаджиев, А. Афанасьєв, О. Вишневський, О. Духовна-Кравченко, В. Карлова, О. Киричук, Г. Корж та інші); розглядаються педагогічні засади формування патріотичних почуттів учнів різних типів навчальних закладів (О. Абрамчук, Т. Гавлітіна, В. Датський, В. Дроговоз, В. Мірошніченко, П. Онищук, Р. Петронговський та інші); визначаються сучасні підходи до організації й підвищення ефективності патріотичного виховання (М. Дубина, О. Коркішко, Н. Мазикіна, А. Монахов, В. Матяшук, П. Онищук, Г. П'янковський, Є. Ширекіна та інші); презентується методика підготовки педагогів до здійснення патріотичного виховання в сучасних умовах (Т. Анікіна, Т. Мельник, Г. Назаренко та інші).

Метою статті є висвітлення сутності і структури процесу патріотичного виховання як складової сучасного освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, враховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває питання виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Адже саме патріотизм породжує впевненість у собі, волю в перемогу, віру в свою націю, свій народ, вселяє у звичайну людину силу, яка дає міць йти впевнено та безстрашно до мети в єдності зі своїм народом.

Інтерпретація наукових праць провідних вчених сучасності І. Беха, О. Киричука, М. Красовицького, О. Коберника, Н. Мойсеюк, Л. Новікової, Н. Селіванової, К. Чорної та інших у контексті досліджуваної проблеми дає змогу трактувати патріотичне виховання не як вплив суб'єкта-вихователя на об'єкт-вихованця, а як цілеспрямовану динамічну взаємодію вихователя і вихованця на засадах співробітництва і партнерства, у ході якої у спілкуванні та різноманітних видах патріотично спрямованої діяльності здійснюється самовизначення, самореалізація, розвиток і саморозвиток особистості вихованця як зростаючого патріота України. Це призводить до зміни ролей і функцій учасників патріотичного виховання: позиція педагога по відношенню до учня з авторитарної перетворюється на особистісно-розвивальну, яка вибудовується на засадах діалогічної взаємодії та співробітництва. Перетворювальна взаємодія вихователя й вихованця, за І. Бехом, спрямована «на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяють її якісному зростанню та вдосконаленню» [3, с. 213].

Одним із провідних методологічних підходів до вивчення патріотичного виховання як педагогічного процесу є системний підхід. Він дозволяє виявити спільні системні властивості, системоутворюючі характеристики окремих елементів патріотично спрямованого виховного процесу, принципи його побудови і структуру. М. Красовицький зазначає, що цілісна система – це сукупність закономірно

побудованих, динамічно пов'язаних компонентів, взаємодія яких породжує нову системну якість [10, с. 41]. Визначальними для процесу патріотичного виховання як системи є компоненти, структура (взаємне розміщення і взаємодія компонентів), функції та фактори, що об'єднують систему (інтегративні фактори).

Слідом за С. Гончаренко, Н. Мойсеюк розглядаємо патріотичне виховання у контексті системного підходу як сукупність таких взаємопов'язаних компонентів, як мета (завдання), принципи, зміст, методи, прийоми, форми та засоби, а також результат [5; 7]. Конкретний зміст зазначених компонентів буде висвітлений нами нижче.

На реалізацію основних функцій патріотичного виховання (упорядкування всього спектру впливів оточуючого середовища на становлення патріотизму вихованця та створення патріотично спрямованого виховного простору для розвитку патріотичних почуттів особистості) впливають як зовнішні (об'єктивні), так і внутрішні (суб'єктивні) фактори. До зовнішніх (об'єктивних) факторів можна віднести соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнятту в ній систему освіти.

Як зазначалось вище, патріотичне виховання визначається єдністю мети і змісту, причому саме у відповідності до мети обирається зміст і способи виховної діяльності. Крім цього, саме з метою порівнюються реальні результати виховання. Загальна мета патріотичного виховання конкретизується системою завдань.

Визначення оптимальної мети і завдань патріотичного виховання як сучасного педагогічного процесу потребує розгляду сутності феномену «патріотизм» як очікуваного результату зазначеного процесу [1].

Слово «патріотизм» (від «*patris*») – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна». Патріотизм – соціально-історичне явище, саме тому у різні епохи зміст цього поняття, в залежності від різних підходів, тлумачився дещо по-іншому.

Я. Коменський, який першим у педагогіці найбільш послідовно висвітлив проблему виховання у дітей патріотизму, визначив це поняття як любов до рідної землі, місцевості, де народилася людина [8]. Пізніше сутність цього феномену розширив К. Д. Ушинський, який до основних засад формування патріотизму відніс вивчення середовища, де дитина народилася, рідної мови та народного фольклору, звичаїв і традицій [11].

Продовження цих ідей знаходимо у працях вчених, діячів культури, педагогів, письменників України Х. Алчевської, Г. Ващенко, М. Драгоманова, М. Коцюбинського, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепіги та інших, які велику увагу приділяли проблемі виховання любові до своєї землі, рідної мови, формування національної самосвідомості, поваги до історичного минулого свого та інших народів. У працях цих дослідників патріотизм розглядається як почуття, яке об'єднує різні народи (етноси) навколо спільної ідеї служіння Батьківщині.

Історики, філософи та літературознавці М. Бердяєв, М. Грушевський, С. Єфремов, Ян Колар, Г. Сковорода, Д. Чижевський визначали основні компоненти патріотичного виховання свідомого громадянина. Зокрема, чеський філософ минулого століття Ян Колар схилився до того, щоб орієнтувати патріотичні почуття не лише на Батьківщину, а й на народ, націю. На думку вченого, протиставлення в патріотичних почуттях спрямованості на батьківщину і народ ніколи не принесло добра. Ці обидва складники патріотизму повинні поєднуватися і підсилювати один одного [8, с. 111].

На важливому аспекті патріотизму акцентував увагу М. Грушевський: «Україна – не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не оббирати, не експлуатувати для себе» [3, с. 4].

Видатні педагоги ХХ століття О. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Захаренко радили прищеплювати учнівській молоді високі почуття вірності й відданості Батьківщині, пошани до її трудівників [10].

Сучасні вчені В. Вугрич, Н. Мойсеюк, П. Онищук, К. Циганчук [12] висвітлюють сутність поняття «патріотизм» як *інтегровану єдність почуттів, переконань і діяльності*, у яких відбивається *ставлення* особистості до себе, людей, Батьківщини, її минулого, майбутнього і сьогодення.

Автори Програми патріотичного виховання дітей та учнівської молоді І. Бех та К. Чорна, зазначають, що патріотизм – це «суттєва частина суспільної *свідомості*, яка проявляється у колективних *настроях, почуттях, ціннісному ставленні* до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогодення розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств» [2, с. 17–21]. На думку цих вчених, особливу увагу у формуванні патріотичного почуття необхідно приділяти саме емоційно-чуттєвій сфері, адже людські емоції і почуття найяскравіше виражають духовні запити і прагнення людини, її ставлення до дійсності.

З огляду на те, що із набуттям незалежності наша держава задекларувала і намагається здійснювати людиноцентричну політику, поведінка громадянина-патріота України повинна базуватися на принципах гуманістичної етики. Отже, моральні почуття особистості-патріота проявляються у гуманності, доброзичливості, співчутті, чуйності, турботливості, людяності, гідності, самоповазі, совісті, відповідальності, сумлінності тощо.

Отже, на основі зазначеного вище можемо зробити висновок про те, що емоційно-ціннісний компонент патріотизму інтегрує в себе такі основні почуття:

- почуття любові до своєї Батьківщини, її природи, українського народу (любов до рідної землі проявляється у любові до рідного дому, повазі до батьків, свого роду, «рідної школи», «рідної вулиці», «міста»);
- почуття національної гордості за свою країну, її культуру, народ (захоплення визначними місцями рідної землі, побутом, звичаями, народними та родинними традиціями);
- почуття честі та власної гідності як громадянина-патріота України;
- почуття обов'язку перед Батьківщиною, яке виражається у готовності служити її інтересам, стати на захист своєї Вітчизни у випадку загрози національній безпеці;
- почуття відповідальності за власні вчинки та дії;
- почуття гуманності та толерантності у ставленні до представників українського народу, різних за етнічним походженням;
- почуття любові до праці на користь Батьківщини та українського народу (громадянин-патріот із задоволенням та захопленням відгукується на різні види діяльності – трудову, навчальну, суспільно активну на користь Батьківщини та її народу) [6].

Зазначені вище почуття є проявом ціннісного ставлення особистості-патріота до Батьківщини, рідної землі, українського народу, рідного дому, батьків, свого роду, етносу; до історії, культури,

цінностей, звичаїв і традицій усіх етносів, що входять до складу українського народу. Наголосимо також на тому, що у патріотизмі, як комплексі вищих почуттів, яскраво виявляються їх інтелектуальні, емоційні та вольові компоненти.

Отже, відчуття особистістю цінності того чи іншого об'єкта або явища спонукає її до активних дій, перетворюючись на мотив діяльності, причому мотивом можуть бути лише визнані особистістю цінності. Патріотизм поєднує в собі емоційно-ціннісне і дієве ставлення до Батьківщини, рідної природи, свого народу, нації, до матеріальних та духовних надбань суспільства.

Аналіз змісту патріотизму як почуття, особистісної цінності дозволив визначити *патріотичне виховання* як цілісний, цілеспрямований, свідомо організований процес становлення та розвитку особистості активного громадянина-патріота України, якому притаманне ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної природи, українського народу, історії, матеріальних та духовних надбань суспільства.

Положення Програми патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (автори І. Д. Бех, К. І. Чорна) [2], а також наукових праць зазначених вище сучасних дослідників дають можливість визначити *мету* патріотичного виховання – створення умов для становлення громадянина-патріота України, носія патріотичних цінностей, готового самовіддано розбудовувати Батьківщину як суверену, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних *завдань*: виховання любові до рідної землі, держави, родини, народу; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього; утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культури та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки, державної мови; сприяння усвідомленню прав дитини та прав людини як найвищої цінності держави і суспільства; утвердження у свідомості особистості взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі у патріотично спрямованій діяльності [12].

Мета і завдання патріотичного виховання відображаються у *змісті* патріотично спрямованого виховного процесу. Для реалізації кожного із зазначених вище завдань у процесі патріотичного виховання відбувається опанування вихованцями патріотично спрямованими знаннями, принципами і правилами патріотично спрямованої поведінки; розвиток патріотичних почуттів; формування системи патріотичних цінностей і переконань, які будуть, з одного боку, своєрідним мотивом патріотично спрямованої діяльності, а з іншого – «стрижнем» поведінки особистості як патріота своєї країни; розвиток у старшокласників умінь і навичок патріотично спрямованої поведінки, які є передумовою активної діяльності особистості у сфері реальних життєвих ситуацій; накопичення досвіду патріотично спрямованої діяльності.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, важливо, щоб кожен заклад освіти став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти

єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

У контексті зазначених положень виникає нагальна необхідність переосмислення і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни; - повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- рівність усіх перед законом; - готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

З огляду на це вважаємо за необхідне виокремити ключові аспекти патріотичного виховання в умовах закладу освіти, а саме [6; 9]:

- **по-перше**, необхідно виокремити як один з найголовніших напрямів виховної роботи, національно-патріотичне виховання – справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів - Герба, Прапора, Гімну;
- **по-друге**, необхідно виховувати в учнівської молоді національну самосвідомість, налаштованість на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності;
- **по-третє**, системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Батьківщини;
- **по-четверте**, важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України;
- **по-п'яте**, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних *надбань матеріальної та духовної культури* (наочні посібники, художня, наукова література, радіо, телебачення, предмети образотворчого, театрального, кіномистецтва тощо); *форм виховної роботи* (дискусії, дебати, конференції, ігри, змагання тощо); *різних видів діяльності* (дослідницька, художньо-естетична, предметно-перетворювальна та інші); *педагогічних технологій* (ігрові, інтерактивні, колективної творчої діяльності, кооперативної діяльності та інші).

Нині, коли вся країна працює на перемогу, навіть у важких умовах війни, Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді спільно з обласними, міськими, районними центрами національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму організував заняття з різних тем, які, стануть у нагоді і нині, і коли війна залишиться у минулому. Матеріали занять будуть розміщуватися на окремій сторінці

“Знання для перемоги” сайту УДЦНПВКТУМ (patriotua.org) за розкладом, який складатиметься щотижня. Ознайомитись з ресурсом можна за посиланням <https://patriotua.org/znannia-dlia-peremohy/> [6].

Висновки. Таким чином, війна рашистів на території нашої Держави, ідеї гуманізації та демократизації освіти вивели на якісно новий рівень уявлення про патріотичне виховання як педагогічну категорію, яка нині переживає оновлення та в котре підтверджує незламність сили волі, національної свідомості та міці кожного Українця-патріота! Тому сьогодні, в умовах війни, провідною метою в кожному закладі освіти має стати виховання особистості на засадах феномену ПАТРІОТИЗМУ!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності : наук. вид. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Бех І. Д., Чорна К.І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді Київ: Світ виховання, 2007. 39 с.
3. Бех І. Д., Цибульська О.І. Виховання особистості : у 2-х кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. 2003. 344 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

6. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <https://dsru.edu.ua/wp.pdf>

7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. Біла Церква, 2003. 616 с.

8. Назаренко Г. А. Сучасні підходи до виховання культури демократії старшокласників // Матеріали наук.-практ. конференції (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році) / за ред. І. Д. Беха, О. В. Мельника. Івано-Франківськ, 2011. Вип. I. С. 53-56.

9. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл — гімназій, ліцеїв : автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський ун-т ім. В. С. Стефаника. Івано-Франківськ, 1996. 22 с.

10. Практична педагогіка виховання : посіб. з теорії виховання / за ред. М. Ю. Красовицького; [упоряд. Г. І. Іванюк]. Київ: Івано-Франківськ : Плай, 2000. 218 с.

11. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. редкол.: В. М. Столетов (голова) та ін. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.

12. Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : метод. посіб. Черкаси : ЧОІПОПП, 2008. 40 с.

В. В. Коваленко,

викладач української мови та літератури вищої категорії Державного навчального закладу «Смілянський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів»

"ДУШУ Й ТІЛО МИ ПОЛОЖИМ ЗА НАШУ СВОБОДУ"

ОДКРОВЕННЯ ПЕДАГОГА, ВОЛОНТЕРКИ

*...Іде війна. росія наступає,
Вбиває, нищить і руйнує все.
В нас наші рідні землі відбирає,
Та біль, і смерть, і сльози всім несе.
Добра нема. Вмирають наші діти
За рідну землю, гори і поля.
А так хотілось в радості прожити,
Бо чарівна і гарна в нас земля.
А ворог нищить і людей вбиває,
Ні совісті у нього, ні жалю.
Неситим оком в дім наш заглядає.
А я ж цю землю серцем всім люблю...
Бо це мій край, казкова Україна,
Це наймиліша світла сторона.
Вона найкраща в світі і єдина,
Як рідна матір — мила і одна...
Ну, а росія лізе, все плюндрує,
Та скоро їй самій кінець прийде!
Ще ця підлота нашу міць почує
І захлинеться злістю, пропаде.
Народ мій не поставить на коліна,
Він гордим став, хоч і зазнав біди.
Бо справжній українець — це Людина!
І в нашій серці воля назавжди!
Нікому волю в нас не відібрати,
Вона, як сонце вранішнє встає.
Ніхто не зможе дух людський зламати,
А в українців дух незламний є!*

Надія Красоткіна

Ці віршовані рядки глибоко торкнулися мого серця 24 лютого. Чорний ранок, коли почалася війна.

«Та ні! Це ж не війна. Це ж спецоперація, «руський мір прийшов» звільнити українську землю від нацистів», — кричали російські засоби масової інформації.

Я не могла зрозуміти, адже мир — це відсутність збройної боротьби, ворожнечі, сварок. А широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну вмить докорінно змінило життя українців: як людей старшого покоління, так і юнаків та дівчат і принесло не мир і спокій, а СМЕРТЬ ні в чому не винних ДІТЕЙ, ЖІНОК, СТАРИХ ЛЮДЕЙ.

Повномасштабним вторгненням російської армії розпочався новий етап російсько-української війни. Це — народна війна за незалежність і суверенітет України, яка триває з 2014 року. Це також війна за цивілізований вибір: Україна відстоює свою приналежність до європейської цивілізації. І, зрозуміло, ніхто відступати не збирався ні на крок. Завдяки спротиву української армії і сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. Але принесла і великі втрати та біль, руйнування інфраструктури міст і сіл, катування мирних жителів.

І чому зараз згадалися слова моєї бабусі: «Добре, внученько, що ти не знаєш, що таке війна». Відійшло із життя те покоління, що пережило ту страшну війну, яке не дуже любило згадувати про її бруд та кров, і девізом подальшого життя якого були слова: «Аби тільки не було нової війни!»